

on vydal svou první knihu! Nebo že Zeyer, tak cizí i pantheisticky materialistickému a osvětovému optimismu Vrchlického i krajově zemité a žánrové notě Sládkově, náleží po vnitřní slučivosti vlastně do t. zv. dekadentní skupiny let devadesátých: jeho Dům U tonoucí hvězdy jest alespoň náš nejsilnější a nejhlubší román dekadentní, vedle něhož analogické prózy Karáskovy jsou umělecký marcipán. Tradice česká není ovšem jedna: vedle barokní, již jsem zde poněkud osvítil a rozvinul, jest i jí protichůdná protestantsko-moralistická a realistická, dnes ovšem stejně mrtvá, ne-li mrtvější, jako první, poněvadž vyžita již úplně, ano vyšeptala v subjektivní racionalism a moralistní kriticizm. A možná, že jest vedle ní, byť v slabším nebo zkráceném proudu, i třetí, ano i čtvrtá. I Francie, zcentralisovaná od Ludvíka XIV. a od Napoleona i v literatuře jako žádná druhá země v Evropě, má tradici dvojí; a ovšem: alespoň dvojí jest nutna pro chod dějin, poněvadž jedna jediná vyžila by se záhy v sobě; jediné odporem a bojem nalévají se jim síly a zažehá se v nich životně plodivý oheň... To všecko bylo by nám jasnější, kdybychom měli české literární historiky, pracující nejen zadnicí, nýbrž i mozky; a nejen mozky, nýbrž i tvořivou duši, která podle slov Diltheyových jediná svede ono vcitivé „porozumění“ a vnitřní „prožitelnost“ minulých věků. Takto ovšem jsme tam, kde jsme: známe z minulých dob literárně historicky stále jen rozedrané škorně a moly prožrané kožichy; ale jako před zavřenými dveřmi stojíme před tím, co nazývá Dilthey jejich „psychickou strukturou“. Ale to již je hlas volajícího na poušti; i zmlkám, poněvadž nikoho nebaví kázati hluchým uším.

Zemřel kníže v říši ducha. Řeklo se, že v něm odešel moderní Voltaire, ale stejným, ne-li větším právem, bylo by možno říci, že v něm zemřel Diderot nebo Rabelais a Montaigne dneška a nejen ti, nýbrž i Ronsard, Racine a Chénier, — tak je pravda že v tomto „latinském dítěti“ zhustila se celá zralá sladkost veliké klasicistické tradice francouzské.

Nikdo jiný a nikdo menší než veliký klasicista, nacionalista a tradicionalista Charles Maurras, jinak jeho nejrozhodnější odpůrce, ano přímo protichůdce politický a sociální, nalezl pro něho při příležitosti jeho nedávných osmdesátých narozenin s velkodušností, jež zdá se mně přímo hodna státi se evropským příkladem, slova, která v jeho ústech mají teprve svůj plný smysl: bratrem Jeana Racina ho nazval a přiřadil jej k Chénierovi a k Ronsardovi jako k jeho pravým současníkům.

Špatně a povrchně bylo o něm informováno široké obecnstvo. Byl mu představitelem ironie a nihilismu, podrábčavě všeho stávajícího řádu, skeptik a místy cynik, kterému nebylo prý nic svatého; a v poslední době nadto přítel sovětů a stoupenec komunismu. O jeho ironii mnoho se tlachalo a byli lidé, věřící různých dogmat, církví a sekt, kteří se před ní křižovali, jako povrchní moderní diletanti s ní koketovali; ale málokdo podíval se jí do velikých slunečných zraků, a kdo se podíval, pochopil, že bylo v nich světlo Apollinovo nebo Pallady Athény a že byla sestrou nejen intelligence, ale i spravedlnosti a dělníci lepšího lidského příští.

Anatole France platil za sképtika, za pyrrhonistu, za agnostika; a byl jím opravdu, ale ne povrchně jako frivolní diletant, nýbrž jako duch mužný a důsledný. Jeho sképse nebyla hra paradoxy, nýbrž hluboké a hořké poznání světa a člověka; a byla výrazem duše nade vše statečné. Často zdálo se mně, že jest vystižen jeho *duch* krásnými slovy, jichž užil o Pyrrhonovi Brochard ve své knize *Les sceptiques grecs*: „Všichni měli za oporu pevnou víru. Jediný Pyrrhon nečeká nic, nedoufá nic, nevěří v nic; a přece žije jako ti, kdož věří a doufají. Není podpírán ničím a drží se vzpřímený. Není ani zastrašený, ani resignovaný, neboť nejenže si nenaříká, nýbrž domnívá se i, že nemá nijaké příčiny k nářku.“ A závěr soudu Brochardova o moudrosti Pyrrhonově, zdálo se mi vždycky, hodí se výborně i na Anatola France: V některém smyslu převyšuje Marca Aurelia i Spinozu.

Sképse Anatola France odstrojovala věci z ilusí do nahé pravdy a v tomto svém poslání nezastavovala se v půli cesty: všechna dogmata, všechny systémy filosofické, všechny mravouky a státovědy, všechny estetiky rozpadají se v prach pod ozbrojeným světelným pohledem, který proniká až ke kostem. Společenská kritika dobrého, shovívavého abbé Coignarda zdála se mi vždycky francouzským pendantem k Ibsenovým Strášdlům. Všecky společenské instituce, stát, armáda, ministerstva, úřednictvo, akademie rozplývají se před zrakem tohoto analytika v dým, páru, mlhu; jsou to prázdné konvence, kterými se maskuje jen lidská krvelačnost, pokrytectví, chamtivost.

Ani před modlami sebe vznešenějšími a důstojnějšími, jako jsou věda, vlast, lidstvo, se nezastaví; i jejich dutou prázdnotu dovede ohledati svým sképtickým kladivem. Co je to vlast? Zájem bohatých a silných a pověra slabých a obětovaných. Co věda? Velmi často dobře organisovaná pověra, usoustavěná sugesce. Dějiny lidstva nejsou než krev. Boháči vždycky vykořisťovali chudé a formy vládní nebyly a nejsou nic jiného než legalisované zájmy jednotlivců nebo tříd; a drží-li přesto lidé i národy pohromadě, není to ničí zásluha než několika zákonů

fysických a fysiologických, jako hladu. Tato mužná důsledná sképse přežila u Anatola France i jeho konversi politickou; i po ní zůstal volným duchem, který nenosí stranických klappek. A tak se stalo, že tento přítel Jaurèsův napsal r. 1910 román z Veliké revoluce francouzské *Les dieux ont soif*, který mohl napsati spíše Paul Bourget nebo jiný žák Josepha de Maistre; a jindy traktoval politické a hospodářské dějiny Francie — míním jeho román *L'île des Pingouins* —, jako by šlo o to, vypsát založení, rozkvět, zdar a úpadek nějakého společenského pivo- nebo lihovaru. Nebylo přijímání osob u Anatola France; opravdu nikoli: ani osob ani věcí. Ze všech rve aureolu, všechny svádí na lidskou míru a váhu. *Jako nikdo druhý v naší době odzbrojil pýchu člověkovu.* Vnikl do zákulisí dějin a celou řadu velikých, domněle heroických gest a slov svedl v to, co skutečně byly: v nechutnou theatralistiku, v důsledek dějů a funkcí zcela sobeckých a maličerných. V tomto smyslu byl veliký protiromantik a připravovatel dnešního našeho skutečnostného smyslu — obdoba k Bernardu Shawovi.

Tato sképtická vášeň pravdy, tato síla analytická mohla se velmi lehce státi cílem sobě samé a ustrnouti v jakémisi nihilismu virtuosity nebo ve virtuosním nihilismu; Anatole France mohl zhořknouti a zkysnouti jako básník Bouvarda a Pécucheta v temné chladné misanthropii. Že se to nestalo, je zásluhou té veliké kladné síly, jež okřídlovala stejně srdce jako intelekt Anatola France: jeho lásky k životu, jeho tvořivé teplé obrazotvornosti. Tak se stalo, že ironie Anatola France není ani posměch, ani tvrdost, že není otrávený nápoj, v němž se dopíjí člověk mdloby a lhostejnosti, nýbrž nástrojem života, zbraní krásy, síly, spravedlnosti.

Anatole France chtěl viděti skutečnost bez iluse, aby mohl milovati bez hanby i tam, kde jiní, slabí a zbabělí, se odvraceli v nepochopení. Vidět člověka malého, slabého, ubohého, bezmocného takovým, jakým vpravdě byl, — ukázati jej takovým, v tom byl triumf jeho intelektu; ale dovedl milovati jej pak *přesto*, ano *právě proto* — a v tom byl triumf jeho lásky, lásky

282 velikého umělce tvůrce ke všemu živému. Jeho ironie není uspokojením jeho marnivosti; i v krajních sarkasmech má svůj krásný úkol stejně lidský, jako plasticky umělecký. V Zahradě Epikurově chtěl dáti Anatole France lidstvu za soudce a průvodce Ironii a Soucit; ale více než soucit inspirovala ho v jeho díle i cestě životní láska. V lásku sváděl jako veliký Dante, který byl ostatně na opačném pólu jeho snu i myšlenky, všechno: i nejchladnější a nejstřízlivější vědu exaktnou, matematiku a geometrii. Pro mne alespoň bylo přímo zjevením před lety slovo Nikiase, které jsem četl v jeho Thaidě. Osvětlovalo mně duši Anatola France jako blesk. „Věď, že matematik Melanth říkává: Nemohl bych *bez pomoci Venušiny* dokázati vlastnosti trojúhelníka.“ Slovo, které mohl nalézt nebo pochopiti jen veliký milenec života. A tím byl ke své cti Anatole France více než kdokoli druhý z jeho vrstevníků. Porazil všechny systémy, rozmetal všechna dogmata, roztříštil všechny víry, mravouky, církve, věřte, jen z veliké lásky k němu. Toho všeho bylo mu třeba, aby jej mohl, nahý, prostý, holý, teprve jak náleží vášnivě milovati. Nyní, kdy zmizelo všechno, co život mrzačí, co není mu právo, co jej potupuje a zahanbuje, kdy dozněl jeho smích nad lidskou hloupostí, která se dala oklamati slovy, fikcemi, prázdným rozumařením, předsudky a pověrou, nyní teprve se rozžívá volně život, nyní teprve rozdmychává se plně před námi jeho svatý, nepopsatelný, nepojmenovatelný plamen ve všech svých proteovských tvarech: jako vášeň k ženě i jako sladká podzimní moudrost, jako kalný vír smyslnosti i jako jasné nebe meditace, jako přírodní nutnost i jako hra a rozmar obraznosti. Ale vždycky: jev, čistý jev, který jest sám sobě i východiskem i cílem!

Katolický literární historik G. Michaut ve své monografii o Franceovi nalezl na dně jeho bytosti jako poslední a nejhlubší sílu smyslnost; celé jeho dílo, všechna jeho obraznost i myšlenka, estetika i politika jest mu konec konců jen transformovaná smyslnost; jí pokouší se i vysvětliti všecek jeho vývoj, od počátečného epikurejství až ke konečnému bojovnému stranictví politickému i sociálnímu. Myslím, že tato formule jest pro Anatola

283 France rozhodně úzká. Není ovšem pochyby, že smyslnost jest u básníka Červené lilie a Vzpoury andělů velmi vyvinuta a že z něho činí v některých dílech velikého naturalistu moderního, o nic menšího, než byl Lucrecius Caro ve starověku nebo Rabelais v renesanci. Jako všechny moderní hasťoš a fetiše dovedl Anatole France svléknouti do naha i ženu a ukázati ji tím, kým vpravdě jest: dárkyní i příživnicí rozkoše. Při vši střídmosti slova načrtl scény a děje neobyčejně smělé, v nichž temná úzkost smyslnosti váže k sobě jako galejní řetěz milence a prozírá se jim do krve jako nejpálčivější plamen pekelný. Milenci Anatola France milují nejčastěji tělem a jen tělem; a v této výlučnosti jest právě tragická velikost až antická, úplně prostá vši modernistické sentimentality. A smyslností dýše u něho nejen erotika, nýbrž i krajiny a scenerie, ano i samy dialogy filosofické; rozkoší jako by mu bylo i mysliti i disputovati.

Ale přesto, opakuji, formule tato nestačí k vyložení celé proteovsky tvořivé bytosti Anatola France. Přihlédně-li blíže, vidíš, že v jeho díle drží si rovnováhu intelekt, vůle i cit. Právem zdůrazňuje Maurras v jeho díle úžasný, v dnešní době prostě cizí a nezvyklý smysl řádu, krásu věčné komposice; jí právě vyrval podle Maurrasa Anatole France spolu s Barrèsem francouzské písemnictví z rozbředlých bahnitých drah naturalismu. Naturalism, praví Ch. Maurras, to byl triumf čistého počítku, zvířecího pudu, potlačení prvku intelektuálního. Přišli France a Barrès a „dosadili znovu inteligenci v umění spisovatelské“.

Kdyby byla smyslnost jediná tvořivá síla jeho osobnosti, kdyby ovládala a řídila v ní všechno, jak tomu chce Michaut, nebylo by to možné: Anatole France byl by utonul v anarchii naturalistické. Specifikon Anatola France je však jinde, a to nám vysvětluje, proč a jak se stal tento umělec, podle Michauta tak měkký, rozkošnický a požívačný, směrotrvným básníkem moderní Francie: je to vyšší síla *harmonie a harmonisace*, která prostupuje jeho dílo a činí z něho, přes všechny kontradike logické, ať zdánlivé, ať skutečné, jediný a jedinečný organický celek krásy a síly.

Již to, že v díle Anatola France hraje úlohu protagonisty intelekt, který hodnotí, třídí a řadí jevy života, ukazuje, že pojetí Michautovo není správné. Anatolu Franceovi nerozpadl se, což děje se tak často moderním vitalistům, ve svár intelekt a život. Anatolu Franceovi není v životě nic trvalého, co nebylo utříděno a oplodněno rozumem. Rozum nemá u Anatola France jen zápornou kritickou funkci, on má v životě i úkol budovací. Sképse Anatola France uvedla rozum do jeho mezí, zbavila ho vši domyšlivosti, vyléčila ho ze všeho dogmatismu, ze vši soběstačnosti a sebeuspokojenosti. Ukázala nám i jemu, že jest něco velmi malého, ale přesto: budiž jeho místo sebemenší, jest přece v hierarchii životných sil první. Pod ním teprve zmitají se a nesou život temnější cit a vůle. Rozum lidský podle Anatola France jest neschopný, aby objevil jednu jedinou, všeobecně platnou pravdu; nikoliv: není pravda, jsou jen pravdy — ale i tyto relativní pravdy stačí, aby porazily lži a křivdy a prokázaly je jako lidstvu škodlivé klamy. Inteligence vede u Anatola France ne k rozkoši a požívačnosti, nýbrž k činnosti; a zavazuje k boji za spravedlnost a lepší byt člověkům na této zemi.

Byla doba, kdy byl Anatole France nakloněn viděti v krásě ctnost nejpřednější. Nenapsal-liž v *Mannequin d'osier* slova, nad nimiž se tenkrát pohoršovalo mnoho duší naivních a ještě více pokryteckých: „Nemohla mne pochopiti — praví tam profesor Bergeret, potrestaný právě za svou erotickou výbojnost pí de Gromance —, nemohla věděti, že pokládám její krásu za jednu z největších ctností světa a způsob, jakým jí užívá, za velmi vznešený úřad.“ Později byl by asi ochoten stavěti na první místo *humanitu*, čímž nechci říci, že ji cítí v rozporu s krásou; nikoli: jeho humanita nemá nic křesťanský asketického, má stále — i v politickém poli — zabarvení renesančního přitakávání životu a všem jeho darům. Jeho nenávisť ke křesťanské askézi provází ho celý život, jenže z počátku byla motivována spíše esteticky, v stáří spíše ethicky a sociálně.

O této nové víře sociální Anatola France, která se zrodila před šestadvacíti lety v aféře Dreyfusově, aby vyvrcholila r. 1924

projevy sympatie komunistům a bolševikům, vedou se velké spory ve francouzské publicistice literární i politické. Jde tu opravdu o akt víry, táží se pochybovatelé a odpůrci z řad nacionalistických a tradicionalistických, o zásah milosti, nebo jest to pouze důsledek soucitu Anatola France k člověku i ke zvířeti — Anatole France byl vždycky nejen výborný jeho malíř, nýbrž i vřelý zastance jeho proti surovostem člověkovým —, který se stářím stupňuje a přesáhá meze kritičnosti? Avšak není opravdových kritiků, kteří by nebrali anarchistické a komunistické kredo posledního Anatola France vážně a nesnažili se je vysvětliti, i když odmítají jeho obsah; nikdo menší než Maurras neodmítá vykládati Franceovo přesvědčení slabostí vůle nebo jinými podobnými oslími můstkami. „Nikoliv,“ píše, „France nemá povahu tak slabou, jak se říká. Nikdo neví lépe, co miluje a nemiluje, co chce a co nechce. Dovede ochrániti svou myšlenku od přátel příliš naléhavých.“ A vykládá přerod Anatola France k nové sociálně levé víře příčinami estetickými, jeho láskou k pitoresknosti; ten člověk devatenáctého století našel prý socialisty a anarchisty sympatičtějšími nebo zábavnějšími než měšťáky pravice... Křivdí prý se Anatolu Franceovi, je-li souzen jako filosof v určitých případech, kdy se objevuje předešlým básníkem...

Dovolují si pochybovati o přesvědčivosti tohoto výkladu Maurrasova. Chtěl bych předem upozorniti na to, že nová víra Franceova jest úplně pozemská. Má přes všechnen rozpor s Nietzschem přece cosi nietzschovského: lásku k zemi. A něco voltairovského: přimyká se těsně k závěru *Candida*, k potřebě vzdělávati svou zahradu a neutápěti se v metafysickém blouznění. A ještě více: i něco ze starého hrdého a vzdorného, místy až promethejského pyrrhonismu mladého Anatola France. Jeho sképse neskláněla se před ničím, ani před nevědomostí, ani před smrtí. I soudím, že jest starý Anatole France věrnější sám sobě, než se nám zdá, když věří ve své nové sociálně víře v možnost odstraniti úplně bídu, utrpení, chudobu, nerovnost majetkovou s povrchu zemského a proměnití jej v zemský ráj pro všechny.

I prodloužení a zesílení jeho staré nenávisti ke každé autoritě a ke každému útisku vidím v jeho novém levém radikalismu... Konec konců redukuje se případ starého Anatola France na otázku, je-li tak daleko od anarchistického aristokratismu k egalitářskému komunismu, jak se zdá některým duchům dogmatickým.

Byla doba, před válkou světovou, kdy se hledělo na Anatola France jako na poslední výběžek odumírající doby, doby Renanovy a jeho diletantismu, který ční cize do moderního cizího vzduchu. O Franceově skepticismu psalo se jako o čemsi, co vyšlo z módy, o jeho ironii jako o čemsi, co ztratilo přitažlivost; byl v něm viděn rozkošnický diletant a sobec vzdálený životu, který strojí sobě i jiným pro zábavu z lidské slabosti a bídy rozumové subtilní hry, paradoxní zábavy svému důmyslu stejně jako své nudě. Ke slovu se dostávaly právě individuality zcela jiného ražení: lidé dogmaticky věřící, katolíci silné vůle včleňující se v objektivní, historicky dané útvary, vášniví nacionalisté, milenci rodné země a fanatikové rodné víry, kteří hleděli na Anatola France a jeho internacionalitu jako na náказu protestantsky nebo židovsky německou; takoví Claudelové a Péguyové; nebo iracionální vitalisté, kteří v něm věřili něco klasicistického, rozumového, až osvětně střízlivého a skoro encyklopedického. Ch. L. Philippovi byl „alexandrinským“, žijícím v knihách a z knih, míjejícím přítomný život, nedotčeným jeho tajuplnou bohatou náplní.

Dnes vidíme jasně, že tyto soudy byly poněkud ukvapené. Vidíme, že dílo Franceovo ve svém sloučení sképse a statečnosti, intelektu a soucitu, smyslu skutečného i entusiasmu humanitního jest světová událost typická ve své tvořivé aktivitě, cosi, co znamená nový lidský rod duchový; a že jako takové se neztratí, nýbrž přejde do budoucnosti a vrátí se v nové konstelaci a proměně.

Dílo Anatola France neuzavírá jen minulou epochu. Dává i básnicky a literárně mnoho přítomnosti: „Všichni dnešní spisovatelé,“ praví Maurras, „kteří jsou pro vkus inteligentnosti,

jsou jeho žáci nebo jsou mu zavázáni. Jestliže impresionisté, jako Giraudoux nebo Morand, vtělují tolik živých idejí do dojmů, jež vyjadřují, plují i oni v sledu Anatola France.“

Ale jeho životný dosah půjde tuším dále ještě do budoucnosti.

Poslední latinec, jak se mu říkalo, učinil pokus býti člověkem budoucnosti; on, dítě Řecka a Říma, sympatisoval s novou, syrovou a často beztvarem posud civilisací nového Ruska...

Nepůsobí-li dílo jeho jako most vržený z minulosti v budoucnost? Jako tvořivá otázka Západu položená Východu? Jako první člen nového myšlenkového řetězce, k němuž budoucnost připne nové členy tvořivé?